

Zeitschrift: Romanica Raetica
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 9 (1993)

Artikel: Viarva romontscha : contribuziuns davart il lungatg, sia histora e sia tgira
Autor: Decurtins, Alexi
Kapitel: Entgins patratgs davart la Crestomazia e siu editur
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-859062>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 11.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Entgins patratgs davart la Crestomazia e siu editur

(en: GR, nr. 55, 12.7.1966, suppl. «Il Pompalus»)

Il reprint dalla Crestomazia entras la Casa editura
OCTOPUS, Cuera, 1983-86, cuntegn ultra dil niev volum 14
(Tradiziun da Schons) era in volum 15 (Registers)
elavuraus da P. Egloff e J. Mathieu per incumbensa dalla
Società Retorumantscha.

9. Entgins patratgs davart la Crestomazia e siu editur

I

«Ils davos decennis han purtau in resvegl dil romontsch ch'ei senza paregl ell'istoria da nies lungatg. Dapertut in frestg plidar, scriber e cantar. Il resvegl ei d'engraziar ultra d'a nos poets e scribents dil novissim temps, principalmein al pussent impuls che la tradiziun populara ha dau, sco quella ei rimnada ella Crestomazia da Decurtins.»

Aschia scriva la Gasetta Romontscha digl onn 1914. Il passadi dat d'entellir ch'ins ha viu e sentiu bien e baul la muntada da questa ovra. P. Maurus Carnot di cun raschun ch'ins vegni ad apprezzar e stimar quei monument retic duidamein pér dil mument ch'il lungatg romontsch, malscultschanaus e catschous a cantun, hagi schau resunar siu davos plaid e sia davosa canzun.

En quest liug lein nus buca far resortir il ferm catsch che la Crestomazia ha dau al moviment romontsch en Surselva ed alla litteratura in summa alla sava dil niev tschentaner, biaronz plidar dall'ovra senza e da siu autur ed editur.

Ils contemporans dil «Liun da Trun», che han viu a nescher e crescher la Crestomazia, han carteivel constatau cun smarvegl sco gliez pur sursilvan: «Jeu havess maina tertgau che nus Romontschs possedeien in tal scazi». Il num dil scaffider e construder ed il tetel da sia ovra ein bein aunc oz nunseparabels. L'in leventa l'auter. Cun quei eisi denton bi e bein finiu. La Crestomazia sco arcun dil lungatg, sco fontauna regiuvinonta, ei, cun excepziun podà tier in u l'auter specialist u particularmein interessau, emblidada.

II

Crestomazia, quei tiern pauc usitau vul dir ton sco «ina raccolta dil meglier», en nies cass ina tscherna dils pli valeivels documents stampai, screts ed orals da nies lungatg.

Caspar Decurtins fuvava orientaus ferm sin la vart dalla historia culturala. Sia professura a Friburg (1905-1914) ei stada ina tardiva m'ò significativa distincziun da sias enconuschientschas e qualitäts sin quei camp. Ord quella vesta eisi capeivel ch'el ha buca concepiu sia ovra sco ina «Musa romontscha», sco ina zavrada dils megliers documents litterars e belletristics. «Igl ei buca stau mia finamira», scriva el sez, «da presentar mo ils texts linguistics ils pli interessants, mo-

bein da dar, gruppond els e fagend in'elecziun, in gest maletg dil svilup dalla cultura e litteratura da nies pievel insumma.» El vul pia porscher in ver e propri panorama dalla historia culturala romontscha schond plidar ils documents sezs.

Daco ha Decurtins patertgau vid ina tala ovra? Nus savein ch'il regl da rimnar e collectar ils scazis dil lungatg romontsch ha tschafau el gia sco gimnasiast e scolar cantunal. In pugn da partenza persuerter - schebi buc il sulet - ei staus il ravugl studentic dalla «Rhätia» (uniun affiliada alla «Zofingia») a Cuera, nua ch'el fuva entaus. El ei aunc student dalla Savla gimnasi ch'el seprenta cun in referat «Davart las detgas, ils usits e la poesia dils Sursilvans». La lavur dat perdetga ch'el ha legiu da detschiert la litteratura tudestga partenent las tradiziuns ed isonzas popularas. Ella flada atmosfera, spért e sentiment romantic tut in tener. «Stimulus entras la «Mythologie» da Grimm e Simrock, hai jeu entschiet a rimnar sco gimnasiast e cartiu da fastisar dapertut las restonzas da mitos germans.» Curios ei ch'el fa mai allusiun ad J. Vonbun che ha giu publicau a Cuera tier Leonh. Hitz 1862 sias «Contribuziuns alla mitologia germana, rimnadas sigl intschess retic.» Strusch da crer ch'il magliacudischi hagi buca giu senta da lezza lavur. Cumpatg ch'el semetta gest quels onns pli da rudien vid il rimnar. Siu amitg e commiliton (ed adversari da pli tard en la damonda da scola), Andrea Vital, ei siu pli fideivel gidonter. Il carstgaun, era sch'el ei genials e sedistingua dils auters, ei ina vera en ina cadeina. Quei vala era per Decurtins. El ei buc igl emprem e sulet che rimna e publichescha ils scazis romontschs. Alfons de Flugi ha per sem. giu ediu gia els onns 60 la «Guerra da Müsch» da Travers e la «Cronica rimada» da Gioerin Wietzel, silsuenter las canzuns popularas d'Engiadina. Flugi ei en in cert grau il precursor da Linsel, il poet e fin estet che zavra il graun dalla paglia. El vesa buc ils «carfunchels» zuppai el tratsch renan, che Decurtins vegn a scuvierer sco il scazi ella praula. Decurtins ha in'otra urdadira ed auters intents. Igl aristocrat ladin serestrenscha sigl intschess da siu idiom. Il pregiudezi dil temps che quel seigi da preferir a tschels grazia a sia litteratura pli veglia cumparta era Flugi. Decurtins da sia vart trai per l'emprema gada igl arviul sur l'entira Romontschia, in fatg che ha giu las pli favoreivlas consequenzas per si'ovra. Entras sia raccolta cumprova el che ual ils pli vegls e venerabels documents dalla litteratura orala ein da casa en l'entira tiara romontscha. (Davart Decurtins e Flugi par. era p. 117 ss.).

Cuort suenter la maturitad (1875) plaida Decurtins en la Societad Retoromontscha sur da «La canzun populara dils Rätoromontschs». Il motto, ch'el empresta da Flugi, exprima bein avunda sin tgei su-

lom ch'el baghegia vinavon, e dapli, tgei influenza che Flugi, il «Zofingian» d'antruras, ha giu sin el (silmeins entras sias publicaziuns). Siu discuors sebase sin in'atgna collecziun d'in pèr tschien canzuns popularas. In bien ton dil material dils volums 2 e 9 dalla Crestomazia ei gia avonmaun. Praulas rimnadas da Decurtins e transladas per tudestg anflein nus per l'emprema gada 1874 en l'enconuschen-ta raccolta da D. Jecklin, igl anteriur conservatur dil Museum retic. Allas universitads da Minca, Heidelberg e Strassburg ei siu talien vegnius enfirmius. Cunzun prof. Ed. Böhmer a Strassburg ha segir e franc stimulau il giuven student. 1876 publichescha quel en sia revista «Romanische Studien» in tschuppel praulas sursilvanas, secapescha per romontsch. En la cuorta introducziun che Decurtins fa, quet'ins d'udir il futur editur dalla Crestomazia, sch'el remarca: «Die Herausgabe einer grösseren Sammlung älterer rätoromanischer Sprachdenkmäler... behalte ich mir vor». In stausch decisiviers l'ovra ei a mintga cass stada la «Rhätoromanische Chrestomathie» dil romanist J. Ulrich, cumparida dils 1882. Questa ponderaziun para evidenta, sch'ins fa stem dil datum e dil num. Eisi buca remarcabel che Decurtins surpren il tetel tale quale enzacons onns pli tard? Igl ei sco sch'el less documentar cheutras che sia raccolta seigi la vera crestomazia, il ver tresor dil lungatg romontsch. Ina cumparegliaziun denter las duas ovras ei buca pussevla e fuss era buca gesta. Il scienziou turitges vul oravontut dar entamaun als students dalla filologia romana in manual duvreivel sco entruidament els idioms romontschs. Siu opus cumpeglia dus cudischs (in sursilvan ed in ladin). Ils texts - ei setracta surtut da texts stampai, per part era da canzuns popularas - ein ordinai tenor idioms e dialects, plinavon ein els lugai cronologicamein.

Schinavon ei Ulrich in muossavia per Decurtins. Exteriuramein planisescha el enzatgei semeglient. Igl onn 1887 derasa el in prospect che annunzia in'ovra en dus volums. L'in duei cuntener la literatura da Sur- e Sutselva, da Sur- e Sutsés, l'auter quella d'Engiadina, Bergugn e Val Müstair. Denton ha el tarmess a ses gidonters, collaboraturs ed amitgs igl aschinumnau «Questionari volksloristik Rätoromonsch»¹. En 13 capetels vegnan fatgas damondas che pertuccan las isonzas e tradiziuns popularas. Cuorts exempels illustreschan tgei ch'igl autur manegia. Ensemen cul cudischet ein ligiai fepls vits che lubeschan al collaboratur da nudar mintgamai quei

¹ Per la caracterisaziun ed in commentari critic d'ina tala enquista par. COLLENBERG, CH./EGLOFF, P.: *Tradiziuns popularas a Veulden, Sched e Tran*, en: *Annalas* 99, 1986, 117-155, ibid. 101, 1988, 143-172.

Caspar Decurtins, davontier enameiez, cun commilitons svizzers a Strassburg, semester d'unviern 1876/77

ch'el endriescha. Il «Questionari» ha giu in success nunspitgau. La metoda da Decurtins ei quella dils frars Grimm, numnadamein dirigida en direenziun dalla historia e dil lungatg, pia historic-filologica. En general eisi da dir ch'ils merets da Decurtins per la scienza folcloristica en Svizra ein tochen oz strusch vegni valetai ed accentuai sco ei descha. Sch'ins considerescha sia metoda da lavur en vesta alla Crestomazia, la qualitat da sia raccolta e la finfinala era differents da ses commentaris e studis, ston ins vegnir adaquella da veser en el in impurtont piunier, gie in precursor d'in Hoffmann-Krayer².

En definitiva contonscha l'ovra enstagl dils 2 volums projectai, 13 volums, en tut 7260 paginas text e 120 paginas introducziuns e commentaris. La Crestomazia cumpara en carnets u fascichels, igl emprem da quels 1888. Il volum 1 ei finius pér 1896. Decurtins sto se-

² Ina apprezzaziun entras Roman Kleinhut e Bettina Büsser en: *Sagenerzähler und Sagensammler der Schweiz*. (Hsg.) R. Schenda und H. ten Doornkaat. Verlag Paul Haupt Bern und Stuttgart 1988, 419-439.

cumadar da midar siu plan. La raccolta fatga ei tala ch'ei va daper-
tut surora.

Gia igl empren volum dalla Crestomazia gauda en ed ordeifer la tiara gronda accoglientscha. Quei vegn ad esser stau decisiv che Decurtins ha riscau da sviar da siu plan d'ediziun. Il Cussegl federal s'oblighescha da cumprar 200 exemplars (Caminada plaida pli tard mo da 100) da mintga volum ch'ins vul reparter ton sco pusseivel allas vischnauncas romontschas per mauns dallas bibliotecas da scola. Igl autur fa particulara menziun dil sustegn da cuss.fed. Schenk, el engrazia d.a. era a cuss.fed. Lachenal che procura agli sin via diplomatica igl autograf da P. Baseli Carigiet ord la Biblioteca regala da Berlin.

Las introducziuns als singuls volums relatan che Decurtins ha giu numerus gidonters per l'entira tiara romontscha entuorn. Igl ei propi stau ina lavur cumina el ver senn dil plaid. Ei basta d'allegar in pèr nums pli marcants: Flurin Berther (siu amitg da studi), Giachen Giuseppe Condrau, Dunna Julie Lombriser-Stöcklin (che ha nudau las melodias dallas canzuns popularas), cuss. dils stans Peter Romedi, Florian Grand, Chasper Bardola, cuss. dils stans Remigi Peterelli, Andreia Steier ed Andreia Grisch, Giuseppe Huonder (il filolog) e.a.v.

III

La gronda valor dalla Crestomazia schai senza dubi en las parts che cuntengnan e tschaffan la litteratura orala e las tradiziuns popularas. Igl ei ina fontauna che staliva mai. Impurtontas ein denton era las publicaziuns da manuscrets nunedi, cunzun sin terren sursilvan. Ins patratgi alla litteratura, tochen lu pauc enconuschenta, dil 18avel tschentaner. In post preferiu ha scadin cass il volum supplementar giu tier igl editur. Las passius romontschas e la Dertgira nauscha han numnadamein occupau Decurtins gia avon la Crestomazia intensivamein. Cun la carschientscha dall'ovra semadira era il patratg dils commentaris pli e pli. Decurtins che vesa all'entschatta aunc en mintga cafuglia ina deitad germana, giudichescha pli tard la causa cun pli gronda resalva. «Ual tiels Romontschs, che avdan sper ils vegliuords passadis transalpins, ha ei num esser precauts cun hipotesas davart igl origin da detgas, praulas, da canzuns e versets.»

La Crestomazia ei buc in model da sistematica ed uorden. Mo quei ei buca d'attribuir diltut a Decurtins. A pei ed a pèr cun la raccolta vegnan scuvretgs novs manuscrets e documents ch'igl editur sa buca ignorar. Ina structura consequenta fuss stada pusseivla pèr suenter che la miass entira entratga fuss stada sut tetg. Igl ei ina ven-

tira ch'igl impulsiv Decurtins ha entschiet a publicar, senza vuler contonscher la perfecziun per tut prezi.

Decurtins punctuava adina puspei ch'el rendi ils manuscrets e texts (abstrahau d'aspects nunessenzials) cun «minuziusadad diplomatica». Che quei giavisch ei buc adina ius en vigur - cunzun tier manuscrets ord ils idioms surmirans e ladins - ei buca da far curvien, sch'ins patratga vid ils biars mauns che han gidau a construir l'ovra. La menda la pli sensibla dalla Crestomazia ei la munconza d'in register d'auturs e materias. Gia Msgr. Caminada, che ha ediu ensemen cun la consorta da Caspar Decurtins ils dus davos volums (11 e 12), ha viu che pér in tal instrument arvess la Crestomazia scosauda. En la concepziun da Decurtins fuss ei bein era stau da dar canorta alla reha tradiziun populara da Schons. Sia mort prematura ha denton impediù quei³. Ina damonda spinusa ei quella dils manuscrets e cudischs ch'ei stai a disposiziun a Decurtins. Nua sesanflan els oz e tgeinins ein buca pli fastisabels? Aschia parevan ils catechissem da Calvenzano dils 1611 e 1615, dils quals la Crestomazia presenta excerptts extendi, dad esser svani senza fastitgs. Ina lectura da ses commentaris ed ina retscherca a Milaun han denton mussau ch'els ein tuttavia avonmaun⁴. Era pils manuscrets ei da constatar ina nuncapeivla largia. Cun tut quellas pintgas munconzas resplenda la Crestomazia, la pli stabla ovra dil «Liun da Trun», oz pli clar che mai. «Ella porta», sco Pieder Tuor scriva «la stampa dil character da siu autur, originalitad ella idea, grondiusadad ella concepziun e genialitad en la realisaziun». «Nua», aschia stuess ins s'exclamar cun Richard Weiss, «posseda in pievel pign, ina cuminonza linguistica e culturala, ina tala rihezia da monuments culturals e linguistics, sco quei ch'els ein cunteni en la Crestomazia!»

Caspar Decurtins ha contribuì sco buc in ch'ina buna part da questa ierta ei vegnida preservada d'ina segira mort e malura.

³ Quella lavur ei denton vegnida realisada da P. Egloff e J. Mathieu; par. p. 105.

⁴ Pareglia leusura la notizia en: *GR* 1966, nr. 86, 28.10., 2.3.

